

שני שלוחי צפת לא-ידועים

Author(s): ד. תמר

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. 1 (תשל"ד), חוברת 1, pp. 123-126

Published by: [Historical Society of Israel](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70054206>

Accessed: 22/11/2011 06:57

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

שני שלוחי צפת לא־ידועים

מאת דוד תמר

א. שני ר' יום טוב צהלון

ידוע לנו על שליחותו של ר' יו"ט צהלון, מגדולי חכמי צפת בסופה של המאה הטז ובמחציתה הראשונה של המאה היו, למצרים ותורכיה¹. א' יערי כתב, שמהריט"ץ נשלח גם לאיטליה ולהולנד ושהוא שהה בדרך־שליחותו "שלוש שנים, וכשחזר לצפת נשלח שוב למצרים... ממצרים יצא לקושטא"². יערי סמך את דבריו על הקדמתו של מהריט"ץ לתשובותיו. ברם ההקדמה נכתבה בידי נכדו (?) של המחבר ר' יו"ט בר' עקיבא צהלון ולא בידי מהריט"ץ³. כל הקורא בהקדמה זו יתברר לו, שהיא לא יכלה ליכתב בידי מהריט"ץ. בשני עמודיה האחרונים, כשליש ממנה, מספר הכותב על זקנו או דודו (ראה להלן) "שהיה דש בעירו בהלו גרו, גר אלהים, שהיה מחדש בכל יום תמיד גופי הלכות רבות, שהיה חריף ומקשה ודמי הלכתא אהלכתא ומשיאה ע"ג חברתה ביי"ט, כאילו עוקר הרים וטוחנן זה בזה". ובסוף הקדמתו מתפלל המחבר "יערני ע"ד כבוד שמו לבא עד תכלית דבריו ופסקי הוראותיו, אשר המה כמוסים באוצרותי, כשש מאות תשובות". מן האמור למעלה אנו למדים, שר' יו"ט בר' עקיבא צהלון, אינו זה הראשון הקרוי בשם זה, אלא נכדו או בן אחיו הוא שהיה שלוחה של צפת⁴ באיטליה ובהולנד ובמצרים בסופה של המאה היו. גם שאר הידיעות ההיסטוריות, שיש ללמוד מהקדמה זו, הכתובה בלשון מליצה כבדה, יש לאחרן לתקופה זו. מן ההקדמה אתה שומע שהכותב היה קרוב משפחה של ר' יום־טוב הראשון, אך המליצות הללו אפשר גם לפרשן שהוא היה בן אחיו. שכן כתב שם ר' יו"ט בר' עקיבא צהלון שהחיבור הוא "בעדי תרומה מתרומות מתי סודי, אף כבודי והודי וסתרי תורה הולך לדודי". וכו'. ובסוף ההקדמה כתב: "יבא טוב ויקבל טוב, ושפתותיו דובבות ולחיו כערוגת הבושם הטוב, הולך לדודי למישרים". אמנם בשני המקומות הללו לשון 'הולך לדודי' הוא על־פי הכתוב בשיר השירים ז, י, ובמקום ראשון שהבאנו באה התיבה דודי גם לצורך החרוז, אף־על־פי־כן ייתכן שיש כאן רמז לכך, שמהריט"ץ היה דודו של מחבר ההקדמה.

מכאן באים אנו לפתרונה של שאלה, שנתקשו בה חכמים, האם יש לזהות את מהריט"ץ

1 שו"ת מהריט"ץ, ויניציאה תנ"ד. סי' קלה, קמה, קמו.

2 א' יערי, שלוחי ארץ ישראל, תשי"א, עמ' 238—239.

3 והרי יערי עצמו כתב שקובץ שו"ת זה "נדפס כחמשים שנה אחרי מותו על ידי נכדו". אף כתב, בדיו, שאביו של מהריט"ץ בעל השו"ת היה שמו משה, ולא עקיבא.

4 כותב שורות אלו בא למסקנה זו לפני שנים הרבה. לאחרונה נתפרסם מאמרו של ג' כהן "לתולדות הפולמוס על סתם־ינם באיטליה ומקורותיו" (סיני, עז [ניסן־אדר תשל"ה]), ובאחת מן הערותיו רמז לעניין זה א' יערי, שלוחי ארץ־ישראל, ירושלים תשי"א, עמ' 238—244 צ"ל 240, לא עמד על כך, שמחבר השו"ת וגם נכדו בעל ההקדמה ששמותיהם זהים היו שלוחי א"י" (שם, עמ' ע, הע' 41).

בעל השו"ת עם ר' יו"ט בר' משה צהלון, בעל ספר לקח טוב, פירוש למגילת אסתר, שהוא דרך אגב הספר הראשון שנדפס בצפת (שנת של"ז)⁵. ש' רוזאניס⁶, ג' שלום⁷ ומ' בניהו⁸ סברו, שמחבר השו"ת ומחבר לקח טוב היו שני חכמים שונים ואילו א' יערי סבר שמהריט"ץ בעל השו"ת הוא גם מחברו של ספר לקח טוב⁹, אבל לא הביא כל ראיה לדבריו, ואביא ראיה לדבר.

כבר העיד חידא שמהריט"ץ הוא המחבר של ספר מגן אבות, פירוש לאבות דרבי נתן: "וראיתי מגן אבות להרב כ"י, פי' על אבות דרבי נתן"¹⁰ (שה"ג, מערכת גדולים, ערך ר' יו"ט צהלון). ואני מצאתי שכבר ר' יו"ט בר' עקיבא צהלון הזכיר בהקדמתו הנ"ל "פי' למסכת אבות דר' נתן". הרי בראש הקדמתו להיבור מגן אבות כ"י אוקספורד¹¹ כותב המחבר "אמר הצעיר יום טוב בן לאדוני אבי כמהר"ר משה צהלון הספרדי ס"ט". הרי עדות המחבר, ששם אביו היה משה. אמנם בכך עדיין לא הוכחנו, שמהריט"ץ מחבר השו"ת הוא גם מחבר ספר לקח טוב. שמא היו שני חכמים שונים, שנקראו באותו שם, בפרט אם נזכור, שמהריט"ץ היה בשנת של"ז צעיר מאוד לימים, כבן יח או פחות מכך¹². ברם יש ראיה שאין עליה תשובה, שמהריט"ץ בעל השו"ת הוא מחבר הספר 'לקח טוב'. בהקדמה לספר זה מתפלל המחבר, שיוכה לפרסם בדפוס "שארית חמש מגילות, הלא הם כמוסים עמדי" "החיבור הגדול... מגן אבות... הלא הוא פירוש למסכת אבות דר' נתן" (הקדמה ד, א). נמצאנו למדים, מחבר לקח טוב הוא מחבר מגן אבות, הוא מהריט"ץ. אף נראה לי, שר' יו"ט בר' עקיבא צהלון רמז לספר לקח טוב בסוף הקדמתו לשו"ת מהריט"ץ — "כבוד עשו לו במותו, יקח לקח טוב לעצמו לזכר קדשו". מכל מקום, פליאה היא, שאף-על-פי שהיה רך כל כך בשנים הספיק כבר מהריט"ץ לכתוב פירוש גם לחמש המגילות וגם לאבות דרבי נתן¹³.

5 יערי, הדפוס העברי בארצות המזרח, חלק ראשון, תרצ"ז, עמ' 10, 17. ויש לתקן שם בעמ' 17 'מזה בן מזה' במקום 'חזה בן חזה', והוא לשון מליצה מפורסמת לחכם בן חכם על-פי ירושלמי, ברכות ד, א; בבלי, ברכות כה, א.

6 קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם, חלק שלישי, תרח"ץ, עמ' 283.

7 ציון, ה (ת"ש), עמ' 151, הע' 41.

8 תשובות לקבלת עאנה לרבי יום טוב צהלון, תשי"א, עמ' י"ה [= קבץ על יד, ה, תשי"א, עמ' קמ"ט]. כנראה שלאחר מכן חזר בו בניהו מדעתו או על-כל-פנים פיקפק באמיתותה. במאמרו על "הידושה של הסמיכה בצפת" בספר יובל ליצחק בער, תשכ"א, כתב רבי יום טוב צהלון בלבד בלא להזכיר שם אביו (שם, עמ' 263). בניהו הביא שם את שמות החכמים, שנשמכו בידי ר' יעקב בירב השני. הוא הזכיר את שמות אבותיהם של החכמים, אם נודעו לנו שמותיהם. ועיין שם, הערה 84). ועיין בדברי שנתפרסמו זה עכשיו בסיני, עז (סיון-תמוז תשל"ה), עמ' קצב. גם ג' כהן כתב, שאביו של מהריט"ץ היה שמו עקיבא (סיני, שם). ועיין בהערות בסיני, שם; ועיין עוד: א' אשתור, קרית ספר, כח (תשי"ב—תשי"ג), עמ' 127.

9 שלוחי ארץ ישראל, שם, עמ' 238. וראה עוד שטיינשניידר בקטלוג בודליאנה, ב, עמודה 1414, מס' 5856. וראה עוד אשתור, שם.

10 שה"ג, מערכת גדולים, ערך ר' יו"ט צהלון.

11 נויבויאר, 2635. וראיתי תצלומו במכון לתצלומי כתבייד בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, סימנו 22679.

12 בניהו, תשובות לקהלת עאנה, שם, הע' 4 [= קבץ על יד, שם, הע' 4].

13 ועדיין צריך עיון למי מן האנשים מבני משפחת צהלון שנקראו יום טוב התכוון ר' חיים ויטאל בספר החזיונות שלו. ראה ספר החזיונות, מהדורת אשכנזי, תשי"ד, עמ' עא. וראה

ב. על שלוח צפת עלום-השם הנזכר

באיגרת ר' יהודה אריה ממודינה

בספר-ייובל ליצחק בער, תשכ"א, עמ' 297—303, פירסמתי שתי איגרות על צפת מאת ר' יהודה אריה ממודינא. שתי האיגרות נכתבו בשנת שס"א. באיגרת האחת נזכר שלוחה של צפת "החכם הנזיר הנעלה כמהר"ר עמרם יצ"ו", שביקשתי לזהותו עם "הנזיר החסיד ב"ר עמרם", הנזכר בשו"ת רמ"ע מפאנו, ויגציאה ש"ס, סי' לח.¹⁴ באיגרת האחרת נזכר באופן אנונימי "השלוח הזה (של צפת) איש אמוני" ונשוא פנים, ציר נאמן לבני צפת הנ"ל.¹⁵ והעירוני במאמרי שתי פעמים "נראה לי קרוב לודאי שאין הוא הנזיר ר' עמרם אלא שלוח אחר".¹⁶ בשעתו חלק עלי מ' בניהו וכתב במאמרו "אניות טעונות צמר וכסף לעזרתה של צפת", שאמנם שמו של ר' עמרם "נזכר רק בתעודה השניה ואילו בשלישית נאמר בסתם שלוח צפת" "איש אמוני" ונשוא פנים. מכאן משער תמור שאין הוא הנזיר ר' עמרם אלא שלוח אחר.¹⁷ לעניות דעתי אין הכרח לומר כן, ורחוק להיות ששני שלוחים יצאו למקום אחד בזה אחר זה בשנה אחת.¹⁸ גם ד' קארפי במאמרו על "עזרת יהודי פאדוואה לעניי ארץ-ישראל בשנים שמ"ד—ש"פ", שנתפרסם לפני זמן קצר, סבר כמו בניהו, שהשלוח עלום-השם הוא הנזיר ר' עמרם, והעיר בתוך דבריו "משום מה פיקפק תמר אם המדובר בר' עמרם" (שם, הע' 11); "אך קשה להבין מה טעם ראה לפיקפק זה, ועי' גם בניהו, שם, עמ' 105".¹⁹ תחילה מבקש אני להעיר, שפיקפתי בכך, אם אמנם מדובר כאן בשלוח אחד לא רק מן הטעם שהזכיר בניהו, אלא גם מטעמים נוספים. הכינוי "איש אמוני" ונשוא פנים, ציר נאמן לבני צפת" הולם יותר עסקן בצורכי ציבור מאשר חכם, שרי"א ממודינה קורא לו "החכם הנזיר הנעלה", ורמ"ע מפאנו קורא לו 'הנזיר החסיד'.²⁰ כן יש להוסיף, שבאיגרת שבה נזכר ר' עמרם נקרא השלוח בשם 'החכם המוביל הלז', ואילו באיגרת, שבה נזכר השלוח עלום-השם, הוא נקרא בשם 'המוביל הלז' בלי התואר חכם. אין להניח, שריא"ם היה קורא לנזיר החסיד ר' עמרם 'המוביל הלז' בסתם. ואף גם זו: בסופה של איגרת זו כותב ריא"ם "ויבטחו בה' כל מעלותיכם ועל השתדלותנו, כי לא יוסיפו עוד מהיום והלאה לבא שלוחים צירים מא"י לדפוק דלתותינו ודלתותיכם—אך הפעם תהיה הארץ רחבת ידיים לפניהם לתת להם".²¹ מלשון זה רשאים אנו להסיק, ששני שלוחים לפחות יצאו באותו זמן לויגציאה ולשאר קהילות באיטליה בשליחותה של צפת; וכך משמע גם מאיגרת אחרת של ריא"ם העוסקת בעניין זה, שנתפרסמה על-ידי י' בלוי "לאשר זה כמה ימים הרצים יצאו דחופים מאתם להפיל תחנתם לפני כלנו, וגם פה תבאנה אגרותיהם המספרים מכל הקורות הנוראות".²²

גם שם, עמ' נו, ריט; וראה עוד שער הגלגולים, ירושלים תרע"ב, סט, א; שלום, ציון, שם, עמ' 151 והערה 41 שם. יש פה כמה קשיים בסדר הזמנים, שנעמוד עליהם במקום אחר.

14 שם, עמ' 300 [= מחקרים בתולדות היהודים בארץ-ישראל ובאיטליה, מהדו' ב, תשל"ג, עמ' 127].

15 שם, עמ' 303 [= מחקרים וכו', עמ' 130].

16 שם, עמ' 300 ועמ' 303, הע' 11 [= מחקרים וכו', עמ' 127 ועמ' 130, הע' 11].

17 אוצר יהודי ספרד, ספר ה, תשכ"ב, עמ' 105.

18 ספר רפאל מאהלר, מרחביה תשל"ד, עמ' 31, הע' 26.

19 השווה דברי שנתפרסמו לאחרונה בתרביץ, מג (תשל"ד [תשל"ה]), עמ' 235, סוף סעיף 2.

20 ספר-ייובל לבער, עמ' 303 [= מחקרים וכו', עמ' 130].

21 כתבי ר' יהודה אריה ממודינא, בודאפשט תרס"ו, עמ' 140.

והנה לפני שנה לערך נתפרסמה מתוך כתב-יד איגרת 'חזות קשה' של ר' משה אלשיך, שבה מספר הכותב על שליחותו למען צפת, חיבור שידענו עליו רק מתוך דבריו של ר' ברוך בר' שמחה קלימאני, בהקדמתו לפירוש האלשיך לתורה, ויניציאה שס"א. איגרת 'חזות קשה' נתפרסמה על-ידי מ' פכטר, שצירף לה מבוא מקיף²². פכטר קבע את מועד שליחותו של ר"מ אלשיך לר"ח אב ש"א. ר"מ אלשיך יצא לקושטא אבל לא המשיך בדרכו לויניציאה. לויניציאה שלח את ר' שלמה אמריליו, מראשי הקהל בצפת, אחד משני השלוחים, שעשו עם ר"מ אלשיך בשליחותו, ואשר לא ידענו דבר על שליחותו עד לפירסומה של איגרת 'חזות קשה'²³. השליח השני, ר' משה או ר' שלמה אבסבאן²⁴, נפטר בדרך שליחותו. נראה לי, שיש ידים להנחה, שהשליח עלום-השם, הנזכר באיגרת רי"א ממודינה, הוא לא אחר מאשר ר' שלמה אמריליו, שיצא שנית בשליחות צפת בשנת שס"א. חיזוק להנחה זו יש למצוא בלשון הדומה, שבו מכונה השליח באיגרת ריא"ם ובאיגרת 'חזות קשה'. באיגרת ריא"ם מכונה השליח "איש אמוני" ונשוא פנים, ציר נאמן לבני צפת", ואילו באיגרת ר"מ אלשיך מכונה השליח "הנאמן ונבון, ממונה צפת תוב"ב, ה"ה הה"ר שלמה אמריליו יצ"ו איש אמונים²⁵ — ציר נאמן, הנבון ה"ר שלמה אמריליו יצ"ו, אחד מממוני צפת תוב"ב"²⁶. אמנם יש עדיין לדון בדבר, מכיוון שלשונות הללו אינם לשונות נדירים.

22 שלם, מחקרים בתולדות ארץ-ישראל ויישובה, שנה א, ירושלים תשל"ד, עמ' 157—193.

23 שם, עמ' 161—162.

24 כנראה כצ"ל ולא משה — ור' גם פכטר שם, עמ' 161, הע' 31.

25 שם, עמ' 175.

26 שם, עמ' 193.